

[K. DONELAITIS IR JO KŪRYBA]

1818

§1 KŪRINIO SANTYKIS SU LITERATŪRA

Lietuvių tautos, gyvenančios panemuniais, literatūroje dar nėra išskirtinio nacionalinio kūrinio, galimo laikyti išliekančiu kalbos, papročių, dvasinės kultūros, tautybinio savitumo paminklu. Todėl aš drįstu šį literatūriniam pasauliui dar nežinomo autoriaus Donelaičio¹ kūrinį pateikti platesnei visuomenei. Ilgai abejoju, ar tautybinis kūrinys, parašytas tik Lietuvos gyventojams, savo vietiniu turiniu nusipelnė būti išviešintas ir pastatytas greta kitų tautų dvasios tvarinių. Bet, skatinamas ir spaudos, ir įžvalgių vyrų tėvynėje, ėmiausi skelbti savo per daugelį metų surinktą lietuvių tautos literatūrinę produkciją. Kalbos tyrinėjimui, istorijai, kraštotyrai būtų įvairiopai naudinga kelti iš nežinios ir perteikti ainiams ne tik rašytinius paminklus, bet ir visa kita: dainėles, priežodžius, mitus, padavimus.

Taigi aš pradėdau šiuo Donelaičio kūrinium: Metais keturiomis giesmėmis, po kurio, atsiradus laisvalaikio, turėtų sekti liaudies dainų² rinkinys; žinoma, jei šviesuomenė nepanorės paniekinamai atmesti tokių nacionalinių vertybių.

Jei ir negalima šio poetinio lietuvių mūzos kūrinio lyginti su Homero, Vergilijaus ir Horacijaus šedevrais, dariusiais poveikį pasaulio kultūrai, tai jį drąsiai galima priskirti prie neoklasikinės literatūros paminklų – slavų, germanų, keltų tautų originalių kūrinių, turinčių pastovios reikšmės toms tautoms. Šis kūrinys lietuvių tautai turi išskirtinę vertę ne tik dėl to, kad poetas yra kilęs iš liaudies gelmių, bet ir tuo, kad tai nesenstantis kalbos paminklas, kuriuo kaip tvirtu pagrindu gali remtis gramatikai ir leksikografai. Lietuviška jo išraiška yra gryna, liaudiška ir klasiška. Visą likusiąją lietuvių literatūrą sudaro daugiausia vertimai, išskyrus vieną kitą originalią religinę giesmę ar pasaulietinę dainą, tačiau jos dar nėra tvirta atrama literatūrai. O šis veikalas lietuvių gali būti laikomas sektinu poezijos ir iškaltos pavyzdžiu, juo labiau kad jis pasižymi originalumu, – jame nieko nėra skolinta iš svetimų literatūrų. Kūrinio mintys yra teisingos ir giles, jausmai, kurie jame vyrauja, – kupini aukštos moralės, šeimos dorybių bei tėvynės meilės, palyginimai – natūralūs ir taiklūs, aprašymai – gyvi, visas pasakojimas – vaizdingas, įterpti pamokymai – trumpi ir taiklūs; žodžiu, visas veikalas iš karto sukurtas tomis įkvėpimo akimirkomis, kai poetas genijaus sparnais pakyla į tiesos ir grožio karalystę. Juo labiau mūsų poetu reikia stebėtis, kad jis, neturėdamas jokio pavyzdžio, vien savo talento jėga tegalėjo iškilti ir pats turėjo prasiskinti sau kelią. Jo kūrinys priklauso tai poezijos rūšiai, kurios negalima pavadinti nei idile, nei epu. Greičiau tai bus vidurys tarp aprašomosios ir pamokomosios epinio pobūdžio poezijos; ją galėtume vadinti didaktiniu epu. Šį kūrinį, be to, reikia laikyti perdėm liaudišku, nes jo personažai priklauso tik žemesniajam kaimo gyventojų sluoksniui. Poetas lankosi tik valstiečių trobelėse ir retai tepaliečia kontrasto dėlei aukštesniųjų luomų papročius.

Todėl klaidingu požiūriu būtų vertinamas mūsų rašytojas, jeigu norėtume jo kūrinį dėl antraštės panašumo lyginti su žinomąja Thomsono (Tomsono) *Metų laikų* poema arba dėl tolimo turinio panašumo su Vergilijaus *Georgikomis*. Taip pat negalima tarti esant kokio nors panašumo su vokiškais originaliais veikalais, kaip Vosso (Voso) *Liuize* arba Gothės (Gėtės) *Hermanu*. Minėtieji veikalai sukurti turint prieš akis visai kitą, būtent graikų literatūros, mastą ir skirti visai kitokiems skaitytojams, būtent mokytiems ir nusimanantiems apie meną žmonėms. O mūsų lietuvis yra pats sau originalas, neturėjęs prieš akis jokio graikiško ar romėniško pavyzdžio. Vokišku pavyzdžiu jis tuo

¹ Originale: Donaleit oder [arba] Donaleitis. Formos *Donalitus* L. Rėza vengia.

² Originale: D a i n o s oder Volkslieder [arba liaudies dainos].

mažiau galėjo remtis, kadangi jo rašymo laikotarpiu vokiečių literatūra dar nebuvo pasiekusi savo aukso amžiaus ir, išskyrus Hallerį bei Hagedorną, nebuvo iškilęs dar nė vienas klasikinės autorius.

52 POETO GYVENIMO BRUOŽAI

Mūsų skaitytojai norės geriau pažinti vyrą, kurs savo tautai paliko daugelio metų triūsą ir tauraus talento brangų paminklą. Bet kaip dažnai būna su rašytojais, kurių veikalai po mirties tepaskelbiami, – apie jų gyvenimą mažai teturime žinių; taip yra ir su mūsų poetu. Laimei, tėvynėje dar tebegyvena keletas asmenų, kurie velionį pažinojo paskutiniais jo gyvenimo metais ir iš kurių lūpų galiu čia suteikti tikrų žinių.

Kristijonas Donelaitis (šiaip vadinamas *Donalitijum*) kilo iš lietuviškos šeimos, jau davusios valstybei žymių dvasinės ir pasaulietinės profesijos pareigūnų. Čia minėtini: pastorius Jon[as] Donalitijus, miręs Valtarkiemyje 1704 m.³; Zaumarų (Sommerau) amtsratas Donalitijus, poeto giminaitis ir ištikimas draugas; karo patarėjas Donalitijus Karaliaučiuje, miręs 1805 m.

Mūsų poetas pasaulio šviesą išvydo 1714 m. sausio 1 d. Lazdynėliuose, Žirgupėnų valsčiuje. Jo tėvas, kulmiškis⁴ ūkio savininkas, atsargumu ir geru šeiminkavimu išsisaugojo nuo 1709 ir 10 m. Prūsijoje siautusio pražūtingo maro. Sūnaus jaunystės metus dengia šydas, kurį ne taip lengva pakelti, nes iš tų pirmųjų XVIII amžiaus metų nėra išlikę nei žodinių, nei raštyškų žinių. Nežinoma, kur jis įgijo gerą išsilavinimą – ar Įsrutyje, kur klestėjo puiki mokykla, ar Tilžėje, kur markgrafo Albrechto įsteigtoji vadinama kunigaikštiškoji mokykla traukė prasilavinusius asmenis. Tačiau kad Donelaitis buvo stropus ir turėjo gerų mokytojų, rodo ta aplinkybė, jog jis taip išmoko graikų, lotynų, hebrajų, prancūzų, lietuvių ir vokiečių kalbas, kad kiekviena jų galėjo rašyti eilėraščius; keletas tokių bandymų nuotrupų yra tarp jo popierių. Dvasinius mokslus Donelaitis studijavo 1732–1737 m.⁵ Karaliaučiaus universitete, kur noriai klausė Kvanto, Fr. A. Schultzo (Šulco), Saltenijaus, Kypkės, Arnoldto ir kitų labai nusipelnusių mokytojų paskaitų. Taip pat, lankydamas dr. F. Alb. Schultzo vadovaujamą lietuvišką seminarą (įstaiga, įkurta 1718 m. mokyti studijuojančius lietuvių kalbos)⁶, jis turėjo progos įsigilinti į savo gimtosios kalbos taisykles ir gramatiką. Baigęs akademinės studijas, vertėsi savo gimtajame krašte, galbūt namų mokytojo darbu, iki 1740 m., kai buvo paskirtas į rektoriatą⁷ vieta Stalupėnuose⁸, mieste, esančiame netoli nuo jo gimtinės. Trejus metus čia triūsodamas, Donelaitis savo įgytomis mokslinėmis žiniomis teikė nuolatinę naudą. Po to, 1743 m., jis etatų ministerijos raštu (Karal., spalio 25 d.) buvo paskirtas pastoriumi į Tolminkiemį prie Gumbinės. Dar tiems metams nepasibaigus, 26-tą sekmadienį po Trejybės⁹, Įsruties dekanas Hahnas jį viešai įvesdino. Šioje pastoriaus vietoje, aptarnaudamas lietuvių ir vokiečių bendruomenę ir dviem kalbom sakydamas pamokslus, jis gyveno ir nenuilstamai dirbo 37 metus, gyveno iš tikrųjų patriarchališkai, savo parapijiečių mylimas.

Donelaičio charakterį nušviesti dar kiek padeda namų užsiėmimai bei pašaliniai darbai, kuriais jis užpildydavo laisvalaikį. Malonų prasiblaškęs jam teikė sodas, kurį prisodino rinktinių vaismedžių. Jau senas būdamas jis dar rašė vienam bičiuliui: „Aš daugelį valandų praleidžiu savo sode, skiepydamas, sodindamas ir t. t. ir mąstau: *Dandum quandoquidem etiam posteritati aliquid est*¹⁰. Savo

³ Čia bene turima galvoje Didlaukių, Vilūnų pastorių J. Donelaitį, pirmąjį susilotyninusį pavardę ir mirusį ne 1704, o maru 1710 m.

⁴ T. y. besinaudojantis Kulme (Chelme, Lenkija) nustatyta teise, leidusia daliai kaimiečių išsirūpinti dokumentus savo dirbamai žemei ir už ją baudžiavinį lažą pakeisti piniginiiais mokesčiais (činšas).

⁵ Kaip vėliau nustatė F. Tetzneris, K. Donelaitis studijavo 1736–1740 m.

⁶ Lietuvių kalbos seminaras Karaliaučiaus universitete formaliai įsteigtas 1718 m., bet praktiškai pradėjo veikti nuo 1723 m. Jam pavadinti L. Rėzos pavartotas lotyniškas žodis *seminarium* reiškė akademinį *seminarą*, ne *seminariją*, kaip vėliau kai kieno buvo verčiama ir manoma XVIII a. Karaliaučiuje veikus lietuvių seminariją.

⁷ Taip vadinosi lotyniškosios vidurinio tipo mokyklos vedėjas.

⁸ Pasikeitus K. Donelaičio studijų datai (žr. 20-tą išn.), L. Rėzos spėjimas apie „namų mokytoją“ atkrita. Baigęs studijas, absolventas iš karto buvo paskirtas Stalupėnų bažnyčios precentoriumi ir kantoriumi, o tenykštės bažnytinės mokyklos rektoriumi tapo 1742 m.

⁹ Lapkričio 24 d.

¹⁰ *Reikia palikti ką nors ainiams* (lot.).

mėgstamais užsiėmimais Donelaitis pasirinko praktinę mechaniką, optiką ir fiziką. Labai buvo įgudęs šlifuoti optinius stiklus ir ilgai garsėjo jo padaryti barometrai bei termometrai. Lygiai mitriai dirbo muzikos instrumentus, tarp kurių fortepijonas, antras tokio tipo Prūsijoje, buvo labai vertinamas. Pirmąjį padarė jo brolis, mechanikas ir auksakalys Karaliaučiuje. Su šiuo užsiėmimu siejosi Donelaičio meilė muzikai ir sugebėjimas groti. Jis, kaip nedaugelis poetų, sugebėjo pats komponuoti savo eilėraščius; tokiais laikytini: „Dovydo ir Jonatano draugystė“, „Pirmųjų žmonių šeiminkavimas“, „Laimė ir Nelaimė“, „Viltis“; tai ryškūs dalykai, kurių tekstą ir muziką jis pats sukūrė ir kuriuos jis guviai ir subtiliai atlikdavo apsilankiusiems savo bičiuliams¹¹. Vienas garbingas dvasininkas¹², asmeniškai jį pažinęs, rašo man štai ką: „Tuo laiku (būtent 1776 m.) aš asmeniškai susipažinau su juo, kadangi tiek daug apie jį buvau girdėjęs: apie jo mechanikos ir optikos darbus, apie stiklų šlifavimą, barometrų darymą, kurių vieną aš pats dar prieš ketverius metus turėjau ir kuris buvo visai geras; apie puikų fortepijoną ir du klavesinus, kuriuos jis padirbo ir kurių pirmasis tebėra pas D. Brücką (Briuką) Įsrutyje, apie jo muzikines kompozicijas ir pan. Neblogai pastarąsias perskaitęs ir gerai supratęs, taip pat atlikęs keletą naujų dalykų, aš jam labai patikau. Jis per mano introdukciją 1779 m. liepos mėn. pasakė lietuvišką pamokslą; bet aš neilgai turėjau laimės su juo bendrauti, nes jis veikiai mirė.“ Mirė 1780 m. vasario 18 d., vyresniųjų vertinamas, savo parapijos mylimas ir bičiulių apgailimas. Jo žmona, taip pat dora, tyli ir namų reikalais gyvenanti, gedėjo keletą metų našlaudama¹³ ir nuėjo paskui jį į amžinybę. Kadangi jų vedybos buvo bevaikės, giminės eilė nutrūko, bet neišnyko jo vardas, kuris bus su dėkingumu menamas tol, kol gyvuos lietuvių tauta.

§3 KŪRINIO TIKSLAS IR POBŪDIS

Jau vien peržvelgęs kiekvienos giesmės turinį, skaitytojas pastebės, kad autorius nebuvo užsibrėžęs uždavinio išsamiai paskirus metų laikus aprašyti, o tenorėjo pavaizduoti lietuvių valstiečio papročius ir įpročius, gyvenimą ir darbą. Veikalo veiksmo vieta yra tik vienas Aukštutinės Lietuvos¹⁴ valsčius, gerokai atmieštas svetimšaliais kolonistais. Autorius sąmoningai nusistatė sau tokias ankštas ribas, kad juo labiau galėtų įsileisti į detales ir iškelti daugiau savo tautos savitumų.

Iš tikrųjų jo kūrinio objektas turėjo būti vien baudžiauninkas, jo būklė anuomet (jis ir sudaro tautos daugumą ir liko ištikimiausias tėvų papročiams). Tik jį poetas norėjo pavaizduoti kaip individualybę, kaip visos lietuvių tautos reprezentantą, tik jį pamokyti, kaip reikėtų dirbti žemę, sodinti sodą. Jį autorius primygtinai graudena likti ištikimam tėvų dorybėms, rūpestingai saugotis, kad svetimieji neįtrauktų jo į pasileidimą, girtuokliavimą, kortas ir kitas ydas, kad tuo būdu jis uždarai ir romiai galėtų savo trobelėje patenkintas gyventi. Tokį tikslą turėdamas prieš akis, poetas ir davė liaudišką idilę, arba kaimišką kūrinį, apie artojo darbą ir šeiminkavimą. Todėl jis nelietė medžioklės, žvejybos, gyvulininkystės ir kitų šios tautos verslų.

Vidinė kūrinio kompozicija ir atskirų giesmių planas yra toks. Kiekviena giesmė paprastai prasideda pavaizdavimu to metų laiko, kuriam ji skiriama. Trumpai nupiešiami pakitimai augalų ir gyvių pasaulyje, vyksta pavasarį, vasarą, rudenį ir žiemą. Po šitokio įvado, kuris *Vasaroje* yra trumpiausias (kadangi autorius buvo ilgiau apsistojęs ties pavasario gamtos vaizdavimu, ir abu metų laikai iš tikrųjų sudaro tik vieną paveikslą), poetas pereina prie kiekvieno metų laiko darbų jų eilės tvarka, bara už pasitaikantį apsileidimą ir giria už rūpestingą darbų atlikimą. Gamtos vaizdai ir įterpti pamokymai vykusiai supinti vieni su kitais tarp aprašomų darbų. Giesmė paprastai užbaigiama kreipimusi į vyrus ir moteris, kad jie liktų ištikimi tėvų dorybėms ir, neužmiršdami viso pasaulio valdytojo Dievo, tinkamai pasiruoštų ateinančiam metų laikui.

Visame kūrinyje vyrauja dialoginė forma ir tik tarpais, kur kalba pats poetas, pereinama į grynai

¹¹ Šių kūrinių mus pasiekė tik pavadinimai.

¹² J. Jordanas.

¹³ Iš tikrųjų A. Donelaitienė pranašlavo 15 metų (mirė 1795 m. kovo 10 d.).

¹⁴ Aukštutinė Lietuva (vok. *Oberlitauen*) – aukščiau nuo jūros lygio pakilusi pietinė ir vidurinė Mažosios Lietuvos dalys, skiriamos nuo pamario, vėliau vadinto Lankos, Pakalnės (*Niederung*) apskritimi.

epinį pasakojimą. Visi aprašymai, pamokymai ir pasakojimai įdėti į besikalbančių personažų, kurie yra išimtinai valstiečiai, lūpas. Ši pokalbio forma suteikia pasakojimui gyvumo ir dinamikos. Palyginimai ir vaizdai visi paimti iš kaimo gyvenimo. Retkarčiais tepasitaiko užuominų, liečiančių senmeldiškąją (šiaurės tautų) mitologiją ir senuosius laikus. Svetimtaučiai ateiviai dažnai minimi dėl to, kad, remiantis didele patirtimi, jų dėlei pablogėjo tautos papročiai. Visame veikalė, be to, vyrauja atitinkanti lietuvių charakterį romė, kūdikiška dvasia, tauri mąstysena, kuri bodisi bet kokia priespauda ir nedorybe, tyra tėvynės meilė ir neveidmaininga Dievo baimė – taip, kad mes poetą dėl šitų dorybių, dėl jo sielos paprastumo bei tiesumo ir nekaltumo tiesiog pamilstame.

[...]

§7 BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Tebus man leista baigti bendra pastaba apie lietuvių tautą. Nuėjęs į amžinybę mūsų kūrinio autorius viename laiške savo bičiuliui į Įsrutį¹⁵ įsidėmėtinai rašo: „Aš prašau kiekvieną, kuris ateityje nori tarnauti Dievo Bažnyčiai ar teismui Lietuvoje, tvirtai įsisąmoninti, kad lietuviai iš tikrųjų turi neprastą skonį, ir kad jie menkiausią konstrukcijos ar kirčiavimo *vitium*¹⁶ ar palyginimų netinkamumą tuojau pajunta, ką aš daugelį kartų esu patyręs.“¹⁷ Tai labai teisinga pastaba; tokį tautos skonį ir jausmų švelnumą rodo liaudies *dainos*. Ir Donelaitis šį tautos skonį teisingai suprato ir pavaizdavo kūrinyje. Jo stilius niekur nenusileidžia iki netaurumų, ir nors jis dažnu atveju tapo labai tirštai ir kalba apie žemus dalykus, sugeba pasisakyti mandagiai ir subtiliai, taip kad ir šiuo požiūriu jo veikalas nusipelno būti padėtas ant charičių¹⁸ altoriaus.

Dar turėčiau keletą žodžių pridurti apie eilėraščių rankraščio likimą. Po autoriaus mirties 1780 m. našlė natas, laiškus ir kitus savo vyro popierius, tarp kurių buvo ir keturių metų laikų kūriny, perdavė kaip mirusio atminimą jo jaunesniam bičiuliui, Valtarkiemio prie Gumbinės superintendentui Jordanui. Gavėjas garbingai globojo vertingus rankraščius. Per dvidešimt metų išlaikęs pas save kūriny, jis pirmąsias dvi jo giesmes draugiškai atsiuntė man, kai aš paprašiau jo bent kiek liaudies dainų, nes žinojo mane esant lietuvių poezijos mylėtoju. Turinys mane gerokai nustebino, ir aš pasiryžau nedelsdamas išversti į vokiečių kalbą, tikėdamasis veikalą tuojau atiduoti spaudai, tačiau nelemtas prancūzų karas, svarbios pastoriaus pareigos, tarnyba universitete man sukliudė pabaigti jau įpusėtą darbą. Nors baronas W. fon Humboldtas, tvarkęs bažnyčių ir mokyklų reikalus, 1809 m. lankęsis Karaliaučiuje ir domėjęsis lietuvių kalba, ragino mane tęsti darbą, bet aš, apsiėmęs peržiūrėti Bibliją lietuvių kalba, 1813 ir 1814 m. karo žygių trukdomas, tam visiškai negalėjau skirti laiko. Pagaliau, grįžęs iš Prancūzijos¹⁹, įstengiau nuvogti valandą kitą kadaise pradėtam dalykui ir jį pamažu baigti. Taip štai ir pasirodo šis daugiau kaip dešimtmetį trukęs, dažnai pertraukinėtas darbas, bent jau negalimas apkaltinti skubotu atlikimu. Baimindamasis perduodu jį į platesnio pasaulio rankas, nes per gerai suvokiu vertime esančias spragas. Tegul išmanantys tėvynėje jį priima atlidžiai, Lietuvos bičiuliai geravališkai, o pasaulio mokytieji, kaip pirmą nacionalinio lietuvių poeto mėginimą, teisingai vertindami.

Rašyta 1818 m. gegužės 20 d. Karaliaučiuje, Prūsijoje.

Senoji Lietuvos literatūra, 13 knyga: iš vokiškų raštų apie Kristijoną Donelaitį, parengė Leonas Gineitis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 16–20, 27.

¹⁵ Veikiausiai J. Jordanui.

¹⁶ Ydą (lot).

¹⁷ Tą patį sakinį K. Donelaitis įrašė ir po *Metų* fragmento „Tęsinys“ („Fortsetzung“). Žr. 7, 86–87.

¹⁸ *Charitės* (gr. *Chárites*) – trys grožio ir linksmybės deivės senovės graikų mitologijoje; romėnai jas vadino gracijomis.

¹⁹ L. Rėza 1813–1814 m., kaip prūsų kariuomenės, persekiojamos Napoleoną, pastorius, buvo atsidūręs įvairiose Vak. Europos šalyse, tarp jų Prancūzijoje.